РЕЦЕНЗІЇ

УДК: 7.046.1 (497)

Антоній МОЙСЕЙ

НАРОДНИЙ КАЛЕНДАР БОЛГАР У НАУКОВІЙ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ РУМУНСЬКОГО ЕТНОЛОГА

Антоанета Олтяну. Дні і демони. Болгарські народний календар і міфологія. – Клуж-Напока: Ейкон, 2008. – 200 с.: іл.;

Antoaneta Olteanu Zile şi demoni. Calendar şi mitologie populară bulgară. – Cluj-Napoca: Eicon, 2008. – 200 p.: il.

Антоанета Олтяну – доктор філологічних наук, професор кафедри російської мови і літератури Бухарестського університету, автор понад 10-ти наукових монографій, сотні статей та методичних розробок, знайома нам за попередніми рецензіями її монографій у цьому ж збірнику наукових праць: «Довідник з міфології. Демони, духи, примари» (2004. – 567 с.), «Календарі румунського народу» (2001. – 741 с.), «Школа соломонії: віщування та ворожба у порівняльному контексті» (1999. – 616 с.) та ін. [1-3].

Робота Антоанети Олтяну присвячена календарній обрядовості та міфологічним уявленням болгар. З цього приводу слід відзначити той факт, що питання порівняльної характеристики основних складових традиційної культури румун і болгар не вперше виникає у полі зору дослідників. Воно представляє інтерес для мовознавців, фольклористів, археологів, етнографів і істориків, бо має під собою також певне історичне підґрунтя.

Румунська традиційна культура відчула помітний вплив культури народів Карпато-Балканського регіону, у першу чергу болгар. Про це свідчить проведення румунами і болгарами ідентичних плювіальних обрядів *калоян / герман, папаруда,* ритуалів над могилами *заложних* покійників, вшанування «великих» четвергів, а також *Дрегайка,* ідентичні *мерцішор-мартеніца* та ін. Витоки згаданих взаємостосунків належать до часів етногенезу романських і слов'янських народів (VIII-XI ст.). З приходом слов'ян у Карпато-Дунайський регіон і на Балкани (VI-VIII ст.) східнороманське населення стало ізольованим романомовним островом і піддалося сильному впливові слов'янської культури та побуту. Це позначилося і на державному устрої. У VIII-IX ст. частина сьогоднішньої Румунії входила до складу Першого Болгарського царства. Румунські історики визнають друге Болгарське царство (1187-1396) державою румуно-болгарською. Контакту між двома народами сприяв у чомусь схожий рівень громадського устрою. Слов'янські громади мало чим відрізнялися від східнороманських. Причини переваги тієї чи іншої мови або елементів культури мали демографічний та культурний характер. Відмінності у матеріальній культурі двох співтовариств згладжувалися досить швидко, що обумовило складність етнічної ідентифікації сільських громад цієї епохи. Прийняття слов'янами християнства і створення релігійної організації,

підпорядкованій болгарській церкві, призвело до інтенсифікації зв'язків між двома співтовариствами. У IX-XI ст. відбулося максимальне розширення лінгвістичних румуно-слов'янських контактів, коли в румунську мову ввійшла значна кількість термінів слов'янського походження. Слов'янська писемність – кирилиця – отримала широке розповсюдження у всьому румунському просторі. Слов'янський вплив у епоху становлення структур середньовічного суспільства у Карпато-Дунайському регіоні наклало відбиток на весь інституційний, релігійний і культурний розвиток румун доби середньовіччя.

Робота Антоанети Олтяну не дає прямої відповіді, вона не є узагальнюючою працею у сфері компаративних досліджень румуно-болгарської етнографії. Запропонована монографія створює інформативну базу для аналізу спільних та відмінних рис духовної культури двох сусідніх народів. З цього кута зору робота представляє певний інтерес і для буковинознавців, вона надає змогу проаналізувати деякі компоненти традиційної культури східнороманського населення Буковини. У ній, за словами автора, здійснена спроба синтезуючого представлення обрядового календаря болгар, який, не дивлячись на трансформаційні процеси у суспільстві, зберігся ще непогано. Дні і свята, болгарська міфологія часто нагадують ідентичні або схожі вірування сусідів, слов'ян і фракійців, що ще раз, на думку А.Олтяну, підтверджує теорію про існування спільного, так званого балканського, субстрату у країнах регіону.

Автор вважає за доцільне здійснити системну презентацію, іноді досить ретельну, календарних свят і міфологічних уявлень, які часто є малознайомі як румунському, так й українському читачеві. Інтерес до календарів, на думку А.Олтяну, виріс останнім часом, але питома вага класичних джерел у загальній кількості джерелознавчих матеріалів залишається поки що незначною, і це не сприяє всебічному зображенню реальності.

Форма подачі матеріалу – стисла, без розширених коментарів. Це пояснюється запланованою автором перспективою роботи. «Дні і демони ...» - одна з робіт циклу, присвяченого календарній обрядовості і міфологічним уявленням усіх слов'янських народів (на даний час випущено перші дві монографії, присвячені болгарам та росіянам). На завершальному етапі планується видання праці синтезуючого характеру з народних свят усіх слов'ян.

Праця структурована наступним чином: календар фіксованих свят, що подається у розрізі місяців року; календар мобільних свят – у хронологічній послідовності. Кожне свято згруповане за наступними характеристиками: назва, час проведення, вірування, традиції, практики (апотропеїчні, терапевтичні, мантичні тощо).

Ознайомлення з болгарським календарем надає можливість визначення певних специфічних рис. Одна з них – це велика кількість «покровителів» представників різних традиційних занять та промислів: 18.01. – Атанасовден – захисник ремісників, виноградарів, тваринників, чабанів, ковалів; 31.01. – день чабанів, свинопасів тощо; 01.02. – день корчмарів, садівників (обирали короля виноградників); 23.04. – св. Георгія – центральне свято, відзначене

тваринниками; 21.05. – свято чабанів; Лазаровден – присвячене патрону лісів, який допомагає людям у викорчовуванні лісу; 08.07. – св. Великомученик Прокопій – пасічникам та ін.

Більша частина календарних свят присвячені основним заняттям населення: землеробству і скотарству. Турбота про врожай і приплід худоби, захист від хижаків відчуваються протягом цілого календарного року, починаючи зі св. Василя, коли, ходячи з сорковою, бажають господарям «високої пшениці на ланах, червоних яблук у садах, жовтих качанів кукурудзи, великих грон винограду, вуликів, повних медом...», а на св. Георгія землероби проводили певні ритуальні дії у полі, скотарі присвячували це свято виведенню худоби на пасовище, відокремленню ягнят від овець, першому доїнню, здійсненню ритуального жертвоприношення (курбан); св. Костантина і цариці Елени святкували чабани, відокремлювали ягнят від овець, різали ягнят; на св. Петра і Павла збирали вперше яблука; на св. Атанасія Афонського починали збирати врожай; на Воздвиження починали сіяти, чабани спускалися з вівцями з гір, у деяких місцевостях вже збирали виноград, горіхи тощо.

Окрему увагу автор звернув на важливості у житті селянина погодних умов та залежності від них сільськогосподарських робіт. Елементи плювіальної магії присутні у народному календарі протягом року. Важливим є простеження А.Олтяну вірувань, пов'язаних з причинами засухи, що, у свою чергу, визначало зміст ритуальних практик викликання та зупинення дощу, граду й інших гідроатмосферних явищ. Серед цих причин слід згадати: покарання за інцест та адюльтер, порушення заборони на працю; засуха могла бути викликана «заложними» покійниками; «черепичники» могли зупинити дощ для просушування цегли; у деяких районах Болгарії селяни вірили, що засуху приносили «дракони». Вказала також дослідниця і на місце «святих-покровителів» погоди у народних віруваннях. Так, найвпливовішим серед них вважався св. Герман.

Оскільки у середньовіччі каркасом народного календаря болгар стала система християнських календарних свят, то у румун і болгар спостерігається багато спільних рис. Йдеться про Новий рік – ходіння з сорковою і нареченою, свято Богоявлення, Хрещення, св. Трифона («цибулиний календар»), Дрегайка на Еньовден, що повторюється у румунських Синзиєнє, присвоєння ім'я Кречун дітям, народженим на Різдво, карнавальні звичаї і обряди та ін. Спостерігаються також спільні болгаро-румунські назви (зустрічаються навіть у буковинських румунів) – піта (хліб), кошара, каміла (верблюд) та ін.

Під впливом турецької культури у болгарській традиції з'явилися риси, відмінні від румунів. Це звичай приношення ритуальної жертви – курбан, звичай братання. У міфології – вірування у саїбію, захисного демона дому, річок, криниць, меж села, полів у вигляді змії. Коли болгари починають збирати врожай, існує звичай ходити з народним театром – «джеамал», «каміла», під час вистави героїв постанови лікує «ходжа».

Дуже цікавим представляється звичай нестінарства (ходіння по гарячих вуглях босоніж). Звичай вважають азіатським запозиченням, давній культ вогню, перенесений на Балкани сірійцями і вірменами манігейцями через посередництво греків. У монографії описано цей незвичайний ритуал та дано його етнологічне обґрунтування. У болгар обряд пов'язаний зі святими Костянтином і Еленою.

У своїй роботі дослідниця використала широку джерельну базу: праці румунських, російських, болгарських та американських учених, присвячених даній тематиці. Серед них слід згадати роботи А. Афанасьєва, М.Арнаудова, І.Гєоргієвої, М.Габровського, Д.Марінова, М.Макдермотта, Е.Назарової, Р.Попова, І.Сахарова, А.Стойнева, Н. та С.Толстих, Х.Вакарельского, Л.Виноградової та ін. У додатках вміщено близько сотні кольорових (чорнобілі незначні за об'ємом) ілюстрацій з тематики народного календаря: обрядові дійства «соркова», «верблюд», жертвоприношення на св. Георгія та Дмитра, «папаруда», «герман», «еньова буля», «кукери» (кукерські маски), «лазар», та свята – жіноче свято, свято повитухи (моаші), день зміїв, мартеніца тощо.

Отже, перед нами – один з томів великої праці, присвячений календарній обрядовості слов'янських народів. Він може стати у пригоді студентам гуманітарних спеціальностей, історикам, етнологам, музеєзнавцям, філологам і всім, хто цікавиться народознавством Болгарії та народів Карпато-Балканського регіону.

Джерела та література: ***1.*** Кожолянко Г., Мойсей А. Балканська міфологія та менталітет у праці А.Олтяну "Homo balcanicus" // Питання стародавньої та середньовічної історії, археології й етнології: Збірник наукових праць. – Чернівці: Прут. – 2005. – Т. 1 (19). – С. 230-232; ***2.*** Кожолянко Г.К., Мойсей А.А. Олтяну А. Календарі румунського народу (Бухарест: Паїдея, 2001. – 741 с.: іл.) Olteanu A. Calendarele poporului român (Bucureşti: Paideia, 2001. – 741 p.: il.) // Питання стародавньої та середньовічної історії, археології та етнології: Збірник наукових праць. – Чернівці: Прут, 2004. – Т. 1 (17). – С. 244-248; ***3.*** Мойсей А. Нова праця, присвячена румунській демонології / Олтяну Антоанета. Школа соломонії: віщування та ворожба у порівняльному контексті. – Бухарест: Паїдея, 1999. – 616 с. // Питання стародавньої та середньовічної історії, археології й етнології: Збірник наукових праць. – Чернівці: Прут. – 2005. – Т. 2 (20). – С. 204-206.